

~~SAP~~
(इंग्रजी भाषेत मुद्रित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

प्रकाशनासाठी नाही.

भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयात

दिवाणी अपीलीय अधिकारिता

दिवाणी अपील क्र. / २०१९

(वि.अ.या. (दि) क्र. २५०८० / २०१६ मधून उद्भवणारे)

स्वप्नांजली संदीप पाटील अपिलकर्ती

विरुद्ध

संदीप आनंदा पाटील प्रतिवादी

न्यायनिर्णय

न्या. एम् आर. शाह

अनुमती प्रदान.

२. मुंबई उच्च न्यायालयाने प्रथम अपील क्र. ३४२ / २०१५ मध्ये दिनांक ~~SAP~~

~~808~~
 ०९/०३/२०१६ रोजी पारित केलेला आक्षेपित न्यायनिर्णय आणि आदेश, ज्यांद्वारे मूळ अर्जदाराने दाखल केलेले सदर अपील उच्च न्यायालयाने फेटाळले आणि विवाह याचिका क्र. ५५/२०१२ मध्ये विद्वान जिल्हा न्यायाधीश, पुणे यांनी दिनांक ०१/१२/२०१४ रोजी पारित केलेला न्यायनिर्णय आणि हुकूमनामा, ज्याद्वारे विद्वान जिल्हा न्यायाधीशांनी सदर विवाह याचिका फेटाळली होती, कायम केला, त्यामुळे व्यथित आणि असमाधानी होऊन मूळ अर्जदार/ अपीलकर्ती—पत्नी हिने प्रस्तुत अपील दाखल केले आहे.

३. प्रस्तुत अपीलास कारणीभूत ठरलेल्या बाबी थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहेत:

(अ) असे की, यातील अपीलकर्ती हिचा विवाह उत्तरवादी—पती सोबत

दिनांक ०५/०४/२०१० रोजी झाला होता.

(ब) पुढे असे की, त्यांचा विवाह हा आंतरजातीय विवाह होता.

(क) पुढे असे की, अपीलकर्ती—पत्नी हिच्या म्हणण्यानुसार,

उत्तरवादी—पती याने तिचा विविधप्रकारे छळ करण्यास सुरूवात केली.

(ड) पुढे असे की, तो दारू प्यायलेल्या अवस्थेत येत असे आणि त्याने

अपीलकर्तीचे क्रेडिट कार्ड वापरून अपीलकर्तीच्या बँक खात्यामधून पैसे

काढले. त्यामुळे अपीलकर्तीने दिनांक ३०/०६/२०१२ रोजी सासरचे

घर सोडले आणि माहेरी आसरा घेतला.

~~808~~

802

(इ) अपीलकर्ती—पत्नी हिच्या म्हणण्यानुसार जेव्हा ती घर सोडताना तिच्या मालकीच्या वस्तू गोळा करीत होती, त्यावेळेस उत्तरवादी आणि त्याच्या पहिल्या पत्नीमध्ये दिनांक १४/१२/२००९ रोजी झालेल्या विवाह विघटनपत्राच्या प्रतीकडे तिचे लक्ष गेले.

(फ) तिच्या असे लक्षात आले की, उत्तरवादीने सक्षम न्यायालयाकडून घटस्फोटाचा हुकूमनामा प्राप्त न करताच तिच्याशी लग्न केले होते आणि सदर विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादीची पत्नी हयात होती आणि पुढे असे की, त्याच्या पहिल्या विवाहाची वस्तुस्थिती त्याने अपीलकर्तीपासून दडवून ठेवली होती.

(ग) त्यामुळे अपीलकर्ती—पत्नी हिने विशेष विवाह कायदा, १९५४ मधील कलम १५ नुसार विवाह रद्दबातल घोषित करण्याकरिता जिल्हा न्यायालय, पुणे येथे विवाह याचिका क्र. ५५/ २०१२ दाखल केली.

४. तरी अपीलकर्तीच्या म्हणण्यानुसार, उत्तरवादीने विवाहाकरिता तिची संमती लबाडीने मिळविली; विवाहाच्या वेळेस अपीलकर्ती ही उत्तरवादीच्या पहिल्या विवाहाबाबत अनभिज्ञ होती; उत्तरवादीने विवाहाच्या नोंदणीच्या वेळेस, विवाहविषयक कागदपत्रामध्ये स्वतःला अविवाहित घोषित केले होते; पुढे असे की, अपीलकर्ती

802

~~४४~~ तिच्या उत्तरवादीबरोबर होणा—या विवाहाच्या दिनांकास, त्याचा प्रथम विवाह अस्तित्वात होता हे सत्य त्याने लपविले होते आणि पुढे असे की, तिच्या उत्तरवादीबरोबर होणा—या विवाहाच्या वेळेस, उत्तरवादीचा पहिला विवाह अस्तित्वात होता आणि म्हणून अपीलकर्तीच्या म्हणण्यानुसार ती सदर विवाह रद्दबातल घोषित करून मागण्यास हक्कदार आहे.

५. सदर अर्जास उत्तरवादी—पतीने जोरदारपणे विरोध केला. उत्तरवादी—पती याच्या म्हणण्यानुसार अर्जदाराशी त्याचा विवाह होण्यापूर्वी त्यांचे प्रेमसंबंध होते; पुढे असे की, उत्तरवादीचा विवाह त्याच्या मामाच्या मुलीशी (मामेबहिणीशी) भुसावळ येथे दिनांक ०८/०३/२००७ रोजी झाला होता आणि अर्जदारास सदर वस्तुस्थितीची कल्पना होती. उत्तरवादीच्या म्हणण्यानुसार लग्नानंतर तो त्याच्या पत्नीसमवेत देहू रोड येथे राहू लागला. उत्तरवादीच्या म्हणण्यानुसार, त्यांच्या विवाहाच्या वेळेस, म्हणजेच दिनांक ०५/०४/२०१० रोजी, अर्जदारास त्याच्या पहिल्या विवाहाची कल्पना होती आणि तरीही, तिने त्याच्याशी लग्न केले. उत्तरवादीच्या म्हणण्यानुसार, विवाहाच्या वेळेस जरी त्याची अर्जदारासोबत विवाह करण्याची अजिबात इच्छा नव्हती, तरी अर्जदाराच्या दबावामुळे आणि तिच्या आत्महत्या करण्याच्या धमकीमुळे त्याला अर्जदारासोबत विवाह करणे भाग पडले. उत्तरवादी—पती याचे असेही म्हणणे ~~४४~~

होते की, अर्जदार आणि उत्तरवादी यांचा विवाह संपन्न होण्यापूर्वी उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यामध्ये रूढीनुसार घटस्फोट झाला होता. त्यामुळे उत्तरवादी-पती यांच्यावतीने असे विशेष म्हणणे होते की, त्याने कोणत्याही प्रकारची लबाडी केलेली नाही किंवा उत्तरवादी-पतीने त्याच्या पहिल्या विवाहाबद्दल काहीही दडविले नाही आणि म्हणून याचिका फेटाळून लावण्याची विनंती करण्यात आली.

६. विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने खालीलप्रमाणे वादाचे मुद्दे ठरविले:

“(१) याचिकाकर्ती आणि उत्तरवादी यांचा विशेष विवाह कायदयांतर्गत दिनांक ०५/०४/२०१० रोजी झालेला विवाह हा, पक्षकाराच्या विवाहाच्या दिनांकास, उत्तरवादीचा सविता पाटील हिच्याशी दिनांक ०८/०३/२००७ रोजी झालेला पूर्वीचा विवाह अस्तित्वात असल्याची बाब दडवून ठेवून झाला होता काय?

(२) उत्तरवादीने वरील विवाहाकरिता अपीलकर्ती हिची संमती ही, पूर्वीच्या विवाहाबद्दलची बाब दडवून मिळविली होती काय?

(३) उत्तरवादीने अपीलकर्तीस मानसिकरीत्या कुरतेने वागविले आहे काय?

(४) अपीलकर्ती दिला उत्तरवादीच्या सविता पाटील सोबत झालेला विवाह अस्तित्वात असल्याची कल्पना असूनसुद्धा, तिने आत्महत्या करण्याची धमकी देउन उत्तरवादीला तिच्याशी विवाह करण्यास भाग पाडले होते काय?

८२४

~~300~~ (५) याचिकाकर्तीने घटस्फोटाचा हुक्मनाम्याचे समर्थन केले आहे काय?

(६) आदेश काय?"

७. पुढे असे की, जरी अपीलकर्ती, उत्तरवादीकडून तिचा छळ केला जात होता आणि विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादीचा पहिला विवाह अस्तित्वात होता आणि विवाहाकरिता तिची संमती लबाडीने मिळविली होती, केवळ या बाबींच्या आधारे विवाह रद्दबातल ठरविण्याची मागणी करित असली, तरी वरील कारणांपैकी कोणतेही कारण विशेष विवाह कायदा, १९५४ (यापुढे 'कायदा' असे संबोधण्यात आले आहे) च्या कलम २५ मधील तरतुदीनुसार विवाह रद्दबातल ठरविण्याचे कारण होत नाही, असे निरीक्षण नोंदवून विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने विवाह याचिका फेटाळून लावली. अर्जदाराचे प्रकरण हे कायद्याच्या कलम २५ मध्ये नमूद केलेल्या कुठल्याही तरतुदींमध्ये समाविष्ट होत नाही या कारणाकरिता, विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने दावा आणि लेखी जबाब यांमधील आरोपांच्या आणि प्रत्यारोपांच्या तपशीलाबाबत खोलात जाऊन विचार केला नाही आणि म्हणून अर्जदारास विवाह रद्दबातल ठरविणारा हुक्मनामा मागण्याचा हक्क नाही.

~~300~~

८. विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने असेही निरीक्षण नोंदविले की, कायदयाच्या कलम २५ मधील तरतुदीनुसार मुदतीचा कालावधी हा, जबरदस्ती थांबल्यानंतर किंवा यथास्थिती लबाडी उघडकीस आल्यानंतर किंवा जबरदस्ती थांबल्यानंतर किंवा यथास्थिती लबाडी उघडकीस आल्यानंतर, याचिकाकर्ता त्याच्या किंवा तिच्या स्वखुशीने विवाहामधील दुस-या पक्षकारा (व्यक्ती)सोबत पती अथवा पत्नी म्हणून राहू लागल्यानंतर, एक वर्ष असा आहे. त्यामुळे अर्जसुद्धा मुदतबाहय कालावधीचा होता.

९. विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने पारित केलेला, विवाह याचिका फेटळण्याबाबतचा न्यायनिर्णय आणि हुकूमनामा याने व्यथित आणि असमाधानी होऊन अपीलकर्ती-पत्नी हिने मुंबई उच्च न्यायालयात प्रथम अपील क्र. ३४२/२०१५ दाखल केले. अपीलकर्तीच्या वतीने उच्च न्यायालयासमोर तक्रार करण्यात आली की, जिल्हा न्यायालयाने मुदतीबाबत वादाचा मुद्दा न ठरविताच सदर मुद्दयावर निर्णय दिला आहे. पुढे असे निवेदन करण्यात आले की, वादाचा मुद्दा न ठरविल्यामुळे, अपीलकर्तीला पुरावा सादर करण्याची संधी मिळाली नाही आणि त्यामुळे उत्तरवादीच्या पूर्वीच्या लग्नाबद्दल माहिती असणाऱ्या बाबीसंदर्भात पुरावा सादर करण्याच्या संधीपासून ती वंचित राहिली आणि त्यासंदर्भात कोठेही

~~882~~ विशिष्टरीत्या बाजू मांडली गेली नाही. म्हणून असे निवेदन करण्यात आले की, अशा प्रकारच्या कोणत्याही विनंतीच्या अभावी, (तिला) ज्ञात असलेल्या बाबीसंदर्भात कोणताही पुरावा सादर करता आला नाही. उच्च न्यायालयाने सदर म्हणणे मान्य केले नाही आणि असे निरीक्षण नोंदविले की, जरी साधारणतः वादाचा मुद्दा न ठरविता आणि पक्षकारांना पुरावा सादर करण्याची संधी न देता, वादाचा मुद्दा निकाली काढता येत नाही तरीही, प्रस्तुत प्रकरणात, उत्तरवादीच्या पूर्वीच्या लग्नाच्या आणि त्याने रूढीनुसार प्राप्त केलेल्या घटस्फोटाच्या बाबीसंदर्भात अपीलकर्तीला प्रत्यक्षात पूर्ण कल्पना होती, याबाबत न्यायालयासमोर पुरेसा पुरावा आहे आणि त्यामुळे, प्रत्यक्षात अपीलकर्ती हीच उत्तरवादीच्या पहिल्या पत्नीपासून झालेल्या घटस्फोटाचे कारण होती, ही बाब उत्तरवादीच्या निःसंदिग्ध साक्षीमधून सिध्द होते असे निरीक्षण नोंदवून उच्च न्यायालयाने प्रथम अपील फेटाळून लावले.

१०. उच्च न्यायालयाने पारित केलेल्या आक्षेपित न्यायनिर्णयाने व्यथित आणि असमाधानी होऊन, अपीलकर्ती—पत्नी हिने प्रस्तुतचे अपील दाखल केले आहे.

१०.१ अपीलकर्ती—पत्नी हिच्या वतीने विद्वान वकील, श्री. विनय नवरे उपस्थित राहिले आणि उत्तरवादी—पती याच्या वतीने विद्वान वरिष्ठ वकील, श्री. सुशीलकुमार ~~883~~

~~502~~
जेन हे न्यायालयीन मित्र म्हणून उपस्थित राहिले.

११. विद्वान वकिल श्री. नवरे यांनी जोरदापणे असे निवेदन केले की, प्रस्तुत प्रकरणामध्ये विद्वान न्यायचौकशी न्यायालय तसेच उच्च न्यायालय या दोघांनीही कायदयाचा कलम २४ हा अजिबात विचारात घेतलेला नाही. कायदयाच्या कलम २४ च्या आधारावर, श्री नवरे यांनी जोरदारपणे असे निवेदन केले की, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाहाच्या वेळेस, उत्तरवादी याचा त्याच्या पहिल्या पत्नीसोबत झालेला पहिला विवाह हा अस्तित्वात होता आणि त्यामुळेच अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाह हा निष्फळ/निरर्थक विवाह होता. पुढे असे निवेदन केले की, प्रस्तुत प्रकरणामध्ये जिल्हा न्यायालय किंवा उच्च न्यायालय यांनी कायदयाचा कलम २४ विचारात न घेता फकत कायदयाचा कलम २५ विचारात घेतला.

११.१. श्री नवरे यांनी पुढे जोरदारपणे असे निवेदन केले की, जरी उत्तरवादी पती यांच्या वतीने असा दावा केला होता की, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्या विवाहापूर्वीच उत्तरवादी—पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांचा रूढीपरंपरेनुसार घटस्फोट झाला असला तरी, विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने या संदर्भात वादाचे ~~502~~

898

कोणतेही विशिष्ट मुद्दे ठरविले नाहीत किंवा उत्तरवादी पती यांनी कुठलाही पुरावा सादर केला नाही आणि उत्तरवादी—पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्या रूढी परंपरेनुसार घटस्फोटाकरिता विनंती केली म्हणून असे निवेदन करण्यात आले की, उत्तरवादी—पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यातील रूढीपरंपरेनुसार घटस्फोट सिद्ध करण्याच्या अभावी, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्या विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादी पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांचा विवाह अस्तित्वात होता आणि म्हणून कायदयाचे कलम २४ सह कलम ४ विचारात घेणे आवश्यक होते.

११.२. अपीलकर्ती—पत्नी हिच्या वतीने उपस्थित विद्वान वकिल यांनी असे सादर केले की, जोवर कायदयाचे कलम २४ च्या आधारे घोषित करण्याचा मुद्दा आहे तिथे मुदतीचा कालावधी लागू नाही कारण निरर्थक विवाहाच्या घोषणेची मागणी कोणत्याही वेळेस करता येते, कारण निरर्थक विवाह हा निरर्थक आणि निष्फळ असतो म्हणून असे सादर करण्यात आले की, ज्या प्रकरणात कायदयाच्या कलम २४ सह कलम ४ नुसार विवाह निरर्थक घोषित करण्याची मागणी केली आहे, त्या प्रकरणात कायदयाच्या कलम २५ मध्ये नमूद केलेली मुदत लागू होणार नाही.

११.३. वरीलप्रमाणे, निवेदने सादर करून प्रस्तुत अपील मंजूर करण्याची विनंती करण्यात आली.

898

१२. उत्तरवादी-पती यांच्या वतीने उपस्थित असणारे न्यायालयीन मित्र वरिष्ठ वकिल श्री जैन यांनी प्रस्तुत अपीलास जोरदारपणे विरोध केला श्री जैन यांनी जोरदारपणे असे सादर केले की, प्रकरणाची वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती पाहता, विद्वान न्यायचौकशी न्यायालय आणि उच्च न्यायालय या दोघांनीही विवाह याचिका योग्यरित्या फेटाळली आहे आणि कायदयाचे कलम २५ विचारात घेता आणि कायदयाच्या कलम २५ मध्ये नमूद केल्यानुसार विवाह याचिका मुदत बाह्य आहे, असे निरीक्षण नोंदवित, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यातील विवाह रद्दबातल घोषित करण्याचा दिलासा मंजूर करण्यास योग्यरित्या नकार दिला आहे.

१२.१. श्री जैन यांनी पुढे असे सादर केले की, उत्तरवादी-पती यांच्या वतीने असा विशिष्ट दावा होता की, विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादी याचा त्याच्या पहिल्या पत्नीसोबत झालेल्या पहिल्या, विवाहाची, अपीलकर्ती हिला कल्पना होती. पुढे असे सादर केले की, उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यामधील घटस्फोसाठी मुख्य कारण तीच होती. पुढे असे सादर केले की, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाहाच्या दिनांकाच्या फारपूर्वीच उत्तरवादी पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यामध्ये रूढीपरंपरेनुसार घटस्फोट झालेला होता. पुढे असे सादर केले की, त्यामुळे अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाहाच्या दिनांकाच्या फार पूर्वीच

~~892~~ उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यामध्ये विवाह विघटन अगोदरच झालेले असल्यामुळे, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाह हा कायद्याच्या कलम २४ अन्वये निरर्थक असल्याचे म्हणता येणार नाही.

१२.२. वरिष्ठ विद्वान वकिल श्री जैन यांनी या न्यायालयाने आस कौर (श्रीमती) (मयत) एल आर एस (कायदेशीर प्रतिनिधी) मार्फत वि. करतार सिंग (मयत) एल आर एस (कायदेशीर प्रतिनिधी) मार्फत (२००७) ५ एससीसी ५६१ प्रकरणामध्ये आणि लक्ष्मीबाई (मयत) एल आर एस (कायदेशीर प्रतिनिधी) मार्फत वि. भगवंतबुवा (मयत) एल आर एस (कायदेशीर प्रतिनिधी) मार्फत (२०१३) ४ एससीसी ९७ प्रकरणामध्ये दिलेल्या निर्णयांचा मुख्यत्वे आधार घेतला.

१२.३. वरीलप्रमाणे निवेदने सादर करून प्रस्तुत अपील हे फेटाळून लावण्याची विनंती करण्यात आली.

१३. दोन्ही पक्षकारांच्या वतीने उपस्थित विद्वान वकिलांचे म्हणणे पूर्णतः ऐकले.

१३.१. प्रथमतः हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, अपीलकर्ती हिने, त्यांच्या विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादी याचा त्याच्या पहिल्या पत्नीशी झालेला प्रथम विवाह अस्तित्वात होता, त्याने लबाडी केली होती आणि त्याच्या पहिल्या लग्नाबाबतची

~~892~~

वस्तुस्थिती दडवून ठेवली होती आणि प्रत्यक्षात नोंदणी अर्जामध्ये स्वतःला अविवाहित म्हणून दर्शविले होते, या कारणाकरिता उत्तरवादी हयाच्याशी झालेला विवाह रद्दबातल घोषित करण्याकरिता विवाह याचिका दाखल केली होती. दुसरीकडे, उत्तरवादी यांच्या वतीने असे म्हणणे होते की, त्याने कुठलीही गोष्ट दडविली नाही किंवा कुठलीही लबाडी केली नाही. उत्तरवादीच्या वतीने असे म्हणणे होते की, अपीलकर्तीला त्याच्या पहिल्या लग्नाची कल्पना होती आणि पुढे असे की, उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यात रूढीपरंपरेनुसार जो घटस्फोट झाला होता, तो अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्या विवाहाच्या फार पूर्वीच झाला होता. पुढे असे की, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यातील विवाह रद्दबातल घोषित करण्याच्या दाव्यात नमूद केलेली कोणतीही कारणे ही कायदयाच्या कलम २५ मध्ये समाविष्ट होत नाहीत आणि असेही सदर विवाह याचिका ही कायदयाच्या कलम २५ मधील स्पष्टीकरणामध्ये या कारणांकरिता विहित केलेल्या मुदतीच्या कालावधी बाहेरील (मुदतबाह्य) आहे, या कारणाकरिता विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने विवाह याचिका फेटाळून लावली. परंतु, हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, न्यायचौकशी न्यायालय आणि उच्च न्यायालयाने सुद्धा कायदयाचे कलम २४ सह कलम ४ अजिबात विचारात घेतले नाही किंवा अपीलकर्तीच्या उत्तरवादी सोबत झालेल्या विवाहाच्या वेळेस, उत्तरवादीचा पहिला विवाह अस्तित्वात होता आणि

त्यामुळे अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांचा विवाह हा निरर्थक आणि निष्फळ होतो, हे तिचे म्हणणे देखील विचारात घेतले नाही.

१३.२. कायदयाच्या कलम ४ नुसार विशेष विवाह कायदयान्वये, जेव्हा विवाहाच्या वेळेस दोन व्यक्तींपैकी कोणत्याही व्यक्तीची पती/पत्नी हयात नसेल तेव्हाच तो विवाह विधीसंपन्न होईल. कायदयाच्या कलम २४ मध्ये अशी तरतुद आहे की, कलम ४ मध्ये नमूद केलेल्या खंड (अ), (ब), (क) आणि (ड) मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही अटी जर पूर्ण झालेल्या नसतील तर, विशेष विवाह कायदयानुसार विधीसंपन्न झालेला कुठलाही विवाह हा निष्फळ आणि निरर्थक/ रद्दबातल असेल आणि दोन पक्षकारांपैकी कोणत्याही एका पक्षकाराने दुस-या पक्षकाराविरुद्ध दाखल केलेल्या याचिकेवरून, विवाह रद्द ठरविण्याच्या हुकूमनाम्यानुसार सदर विवाह रद्दबातल घोषित करता येईल. कलम ४ च्या खंड (अ) नुसार विवाहाच्या वेळेस दोन्ही व्यक्तींपैकी कोणत्याही व्यक्तीची पती/पत्नी हयात नसावी. त्यामुळे कायदयाचे कलम २४ सह कलम ४ विचारात घेता, जर विवाहाच्या वेळेस कोणत्याही एका व्यक्तीची पती/पत्नी हयात असेल, तर सदर विवाह हा निरर्थक विवाह आहे आणि कोणत्याही एका पक्षकाराने दुस-या पक्षकाराविरुद्ध दाखल केलेल्या याचिकेवरून विवाह रद्द ठरविण्याचा हुकूमनामा पारित करता येऊ शकतो. कायदयाच्या कलम २४ नुसार विवाह निष्फळ/निरर्थक

३२४

२२४

घोषित करण्याच्या घोषणापत्राकरिता याचिका दाखल करण्याकरिता कोणतीही मुदत विहित केलेली नाही. एकदा का हा विवाह निरर्थक असला तर तो निष्फळ असतो हे यथायोग्य आहे आणि सदर विवाह निरर्थक विवाह असल्याने तो निष्फळ विवाह म्हणून कोणत्याही वेळेस घोषित करता येऊ शकतो. म्हणून न्यायचौकशी न्यायालय आणि उच्च न्यायालय या दोघांनीही सदर विवाह याचिका ही मुदतबाहय असल्याचे निरीक्षण नोंदविल्याची चूक केली आहे. असे ग्राह्य धरताना न्यायचौकशी न्यायालय आणि उच्च न्यायालय या दोघांनीही कायद्याच्या कलम २५ मधील प्रथम परंतुक विचारात घेतली होती. प्रकरणाची वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती पाहता, आमचे असे मत झाले आहे की, कायद्याचे कलम २५ लागू न होता कलम २४ लागू होईल, ज्यामध्ये कायद्याच्या कलम २५ मधील पहिल्या परंतुकाप्रमाणे कोणत्याही मुदतीचा कालावधी नमूद केलेला नाही.

१४. आता जिथे अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांच्यामधील विवाहाच्या फारपूर्वीच उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यामध्ये यापूर्वीच रूढी परंपरेनुसार घटस्फोट झाला होता आणि अपीलकर्तीला त्याच्या पहिल्या विवाहाबद्दल कल्पना होती, हा उत्तरवादी—पती यांच्या वतीने केलेल्या निवेदनाचा मुद्दा आहे तिथे प्रथमतः हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, विद्वान न्यायचौकशी न्यायालयाने, उत्तरवादी आणि त्याची प्रथम पत्नी यांच्या तथाकथित रूढीपरंपरेनुसार झालेल्या

३०४

घटस्फोटाबद्दल कोणताही वादाचा विशिष्ट मुद्दा ठरविलेला नव्हता. त्याचप्रमाणे मुदतीबाबतदेखील कोणताही मुद्दा ठरविण्यात आला नव्हता तसेच अपीलकर्तीला उत्तरवादीच्या पहिल्या पत्नीसोबत झालेल्या पहिल्या विवाहाची कल्पना होती या अपीलकर्तीच्या माहितीसंदर्भात देखील वादाचा कोणताही मुद्दा ठरविण्यात आलेला नव्हता. वादाचा असा कोणताही मुद्दा ठरविण्याच्या अभावी न्यायचौकशी न्यायालय तसेच उच्च न्यायालयाने उत्तरवादी—पती आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यात रूढीनुसार घटस्फोट झाला होता असे निरीक्षण नोंदविण्याची, महत्वाची चूक केली आहे. सदर बाबतीत न्यायालयाने विशिष्ट मुद्दा ठरविणे आवश्यक होते आणि तो सबळ पुराव्याने सिद्ध करणे आवश्यक होते. प्रस्तुत प्रकरणात, वादाचा कोणताही मुद्दा ठरविण्यात आला नाही किंवा उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांच्यात रूढीपरंपरेनुसार घटस्फोट झाल्यासंदर्भात उत्तरवादी—पती याने कोणताही पुरावा सादर केला नाही आणि सिद्ध केला नाही. शिवाय उत्तरवादी —पती याने हे सिद्ध करणे आवश्यक होते की, अशा प्रकारचा रूढीप्राप्त घटस्फोट त्यांच्या जातीत/समाजात अनुज्ञेय (मान्य) होता. त्यामुळे वादाच्या अशा कोणत्याही मुद्दयाच्या किंवा पुराव्याच्या अभावी, कनिष्ठ न्यायालयांनी, उत्तरवादी आणि त्याची पहिली पत्नी यांमध्ये रूढीप्राप्त घटस्फोट झाला होता, असे निरीक्षण नोंदविणे न्यायोचित नव्हते. म्हणून, वरिल बाबींच्या अभावी, अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी

३०५

~~828~~ यांच्या विवाहाच्या वेळेस उत्तरवादीची पत्नी हयात होती असे म्हणता येऊ शकते आणि म्हणून कायदयाचे कलम २४ सह कलम ४ विचारात घेता अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांचा विवाह निरर्थक होता आणि अपीलकर्तीच्या म्हणण्यानुसार ती विवाह रद्द ठरविण्याचा हुक्मनामा मिळण्यास हक्कदार होती म्हणून, दोन्ही कनिष्ठ न्यायालयांनी विवाह याचिका फेटाळून लावण्यामध्ये महत्वाची चूक केली आहे. वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे अपीलकर्ती आणि उत्तरवादी यांचा विवाह रद्द ठरविण्याचा हुक्मनामा मिळविण्यास अपीलकर्ती हक्कदार आहे असे आमचे मत झाले आहे.

१५. वर नमूद केल्याप्रमाणे आणि वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे प्रस्तुत अपील यशस्वी ठरते. उच्च न्यायालयाने प्रथम अपील क्रमांक ३४२/२०१५ मध्ये दिनांक ०९.३.२०१६ रोजी पारित केलेला आक्षेपित न्यायनिर्णय आणि आदेश तसेच विद्वान जिल्हा न्यायालयाने विवाह याचिका फेटाळून लावण्यासाठी पारित केलेला न्यायनिर्णय आणि हुक्मनामा याद्वारे रद्दबातल ठरविण्यात येत आहे. विवाह याचिका क्रमांक ५५/२०१२ मध्ये हुक्मनामा देण्यात येत आहे आणि अपीलकर्ती-पत्नी हिचा उत्तरवादी-पती याच्याबरोबर विवाह अधिकारी, पुणे यांचे समोर दिनांक ०५/०४/२०१० रोजी संपन्न झालेला विवाह रद्द ठरविण्याचा हुक्मनामा देण्यात येत आहे. परिणामी विवाह अधिकारी पुणे यांच्यासमोर

~~828~~

~~828~~ अपीलकर्ती—पत्नी आणि उत्तरवादी—पती यांच्यामध्ये दिनांक ०५/०४/२०१० रोजीचा विधीसंपन्न झालेला विवाह याद्वारे निरर्थक आणि निष्फळ घोषित करण्यात येत आहे. वादखर्च नाही.

.....
न्यायमूर्ती (एल. नागेश्वरा राव)

.....
न्यायमूर्ती (एम. आर. शाह)

नवी दिल्ली,
मार्च ६, २०१९.

नकार (डिसक्लेमर)

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल.

~~828~~

Office of the Chief Translator &)SCEM - 13
Interpreter, High Court, Bombay) Fs. 72
/- 2019)

A True translation

Translator